

СИДОРОВА Т. В.

Харківська державна академія фізичної культури, м. Харків

ВПЛИВ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПОРТИВНИХ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ ЗВО НА ЗАСВОЄННЯ ТЕХНІКИ ЛИЖНИХ ХОДІВ

Анотація: в статті йде мова про диференційний підхід що до навчання техніки лижних ходів у ЗВО спортивного профілю враховуючи антропометричні дані.

Ключові слова: антропометрія, модельні характеристики, лижний спорт.

Вступ. Реформа вищої школи привела до гуманітаризації освіти, відкриття нових спеціальностей, зокрема гуманітарних, менеджменту спорту, інформаційного забезпечення спорту та інші. Тому визначаючи ціль і завдання фізичного виховання студентської молоді, необхідно диференціювати його зміст, організацію і методику, в першу чергу, враховуючи антропометричні та морфо-функціональні дані, фізичну підготовленість, стать тих, що займаються.

Л. І. Лубишева, В. А. Магін (2005), С. Сейлер (2008) вважають, що підвищення ефективності занять з спортивних дисциплін досягається при використанні різноманітних методів і засобів, індивідуальної норми на основі виявлення конституціонально-типологічної приналежності. Тому важливий крок у бік індивідуалізації процесу навчання спортивним дисциплінам у вузі може бути зроблений облік антропометричних і функціональних даних, а також розвиток фізичних якостей студентів різних спортивних спеціалізацій.

Аналізуючи доступну нам літературу [1, 2, 4], визначено, що на даний час питання, пов'язані з індивідуальними антропоморфологічними ознаками студентів спортивно-педагогічних ВНЗ різних спеціалізацій, які впливають на прояв сили, швидкості, гнучкості, витривалості, працездатності, адаптації до різних умов зовнішнього середовища, розглянуті недостатньо глибоко і вимагають додаткового вивчення.

Мета дослідження. Визначення відмінностей антропометричних показників студентів різних спортивних спеціалізацій та їх вплив на навчання техніці лижних ходів.

Завдання роботи:

1. Здійснити аналіз сучасного стану методик навчання техніці лижного спорту студентів загального курсу ЗВО спортивного профілю.

2. Визначити вплив антропометричних показників студентів різних спортивних спеціалізацій ЗВО на освоєння техніки лижних ходів.

Методи дослідження. Під час роботи для вирішення поставлених завдань застосовувалися наступні методи: теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичних літературних джерел, практичний досвід роботи викладачів; аналіз інформації в мережі Internet; педагогічні спостереження; аналіз антропометричних показників; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. За останні роки збільшився інтерес до проблеми антропометричних методів оцінки розвитку індивідуумів в

аспектах пристосовності різних соматичних типів до кліматичних і інших умов середовища, професійного відбору, визначення спортивної спеціалізації, профілактичної і лікувальної медицини. Вивчається проблема зв'язку структури і функції, їх взаємної обумовленості і можливого використання цього зв'язку з прогностичною метою.

Нами досліджувалися антропометричні параметри: довжина тіла (см); маса тіла (кг); довжина рук (см); довжина ніг (см); об'єм грудної клітини (см).

Результати досліджень оброблені методом дисперсійного аналізу з використанням системи статистичного аналізу даних StatGraphics, Statistica.

Аналіз антропометричних вимірювань та математичних обчислень двостороннього t-критерію Стьюдента ($p > 0,001 - 0,05$) середніх показників курсу до співвідношення до середнього спеціалізації студентів (табл. 1, 2) показав, що середні показники довжини тіла у студентів академія є: у юнаків – 178 см, у дівчат – 166 см; максимальні величини за довжиною тіла мають студенти спеціалізацій спортивні ігри юнаки – 182,6 см та дівчата – 177,1 см, а мінімальні у юнаків – гімнастика – 172,4 см та у дівчат – викладачі фізичного виховання – 161,6 см (табл. 3).

Вимірювання ваги тіла студентів показало (табл. 1), що середні показники у юнаків є 69,7 кг, а у дівчат – 56,2 кг. Максимальні величини маси тіла мають студенти спеціалізацій важка атлетика – 84,8 кг юнаки та спортивні ігри – 65,2 кг дівчата, а мінімальні показники у юнаків – 61,5 кг та дівчат – 52,1 кг спеціалізації гімнастика.

Дані вимірювань довжини та ваги тіла студентів, дають нам можливість визначити зросто-вагові показники – ІВТ (індекс ваги тіла, індекс Кетле-2), який складає у юнаків – 22 кг/м², у дівчат – 20,4 кг/м² (при встановлених оптимальних значеннях даного індексу 20–25 кг/м²), що знаходяться в межах норми, а пропорційність будови тіла і розвитку мускулатури вище від стандартів.

Аналізуючи вимірювання довжини рук та ніг (табл. 1) зазначимо, що показники довжини рук у юнаків знаходяться в межах 74,3 – 85,2 см (середнє – 79,3 см), а ніг 88,7 – 95,1 см (середнє – 92,3 см), у дівчат довжина рук в межах 67,8 – 79,2 см (середнє – 71,5 см), а ніг 83,8 – 93,7 см (середнє – 86,7 см).

Так, максимальні значення довжини рук мають юнаки спеціалізації плавання (85,2 см; $t=2,50$; $p<0,05$), а довжини ніг – спортивні ігри (95,1 см; $t=2,30$; $p<0,05$); у дівчат більші показники довжини рук (79,2 см; $t=4,03$; $p<0,01$) та ніг (93,7 см; $t=2,66$; $p<0,05$) мають студентки спеціалізації спортивних ігор.

Мінімальні показники довжини рук у юнаків (74,3 см; $t=3,23$; $p<0,01$) та ніг (88,7 см; $t=2,54$; $p<0,05$) мають студенти спеціалізація гімнастика, а у дівчат довжина рук (67,8 см; $t=1,88$; $p>0,05$) та ніг (83,8 см; $t=1,44$; $p>0,05$) у студенток спеціалізації зимових видів спорту.

Аналіз показників об'єму грудної клітини в спокої (табл. 2) у юнаків знаходиться в межах 90,7 – 103,4 см (середнє – 93,2 см), при вдиху 94,6 – 107,3 см (середнє – 97,4 см), при видиху 86,6 – 99,9 см (середнє – 90,0 см), екскурсія грудної клітини 5,6 – 13,4 см (середнє – 7,4 см); у дівчат об'єму грудної клітини в спокої 84,4 – 88,5 см (середнє – 85,8 см), при вдиху 88,1 – 94,0 см (середнє – 90,4 см), при видиху 82,0 – 87,1 см (середнє – 83,7 см), екскурсія грудної клітини 5,9 – 9,0 см (середнє – 6,7 см).

Таблиця 1

Антропометричні показники студентів першого курсу ХДАФК різних спортивних спеціалізацій та результати достовірності за t-критерієм Стьюдента від середнього (n=204)

№	Спеціалізація	Стать Кіль- кість	Довжина тіла, см			Маса тіла, кг			Довжина рук, см			Довжина ніг, см		
			$\bar{X} \pm m$	t	P	$\bar{X} \pm m$	T	P	$\bar{X} \pm m$	t	P	$\bar{X} \pm m$	t	P
1	Гімнастика	Ю=9	172,4±2,14	2,33	<0,05	61,5±1,81	2,92	<0,05	74,3±1,17	3,23	<0,01	88,7±1,31	2,54	<0,05
		Д=12	162,3±2,43	1,37	>0,05	52,1±1,70	1,75	>0,05	69,3±1,05	1,62	>0,05	85,5±1,47	0,65	>0,05
2	Зимових видів спорту	Ю=9	175,4±0,94	1,82	>0,05	64,1±2,05	1,89	>0,05	78,2±0,57	0,94	>0,05	90,7±1,02	1,38	>0,05
		Д=9	163,5±0,71	1,57	>0,05	55,0±0,87	0,71	>0,05	67,8±1,77	1,88	>0,05	83,8±1,68	1,44	>0,05
3	Футбол	Ю=10	178,2±2,29	0,08	>0,05	68,4±3,11	0,34	>0,05	78,8±1,32	0,30	>0,05	92,2±1,48	0,69	>0,05
4	Спортивні ігри	Ю=27	182,6±1,87	2,13	<0,05	71,4±1,26	0,68	>0,05	82,0±0,81	2,08	<0,05	95,1±1,09	2,30	<0,05
		Д=10	177,1±2,80	3,33	<0,01	65,2±1,71	4,02	<0,01	79,2±1,70	4,03	<0,01	93,7±2,38	2,66	<0,05
5	Легка атлетика	Ю=9	177,6±3,80	0,10	>0,05	66,5±3,79	0,73	>0,05	78,5±1,40	0,46	>0,05	92,1±1,92	0,10	>0,05
		Д=9	168,3±2,98	0,59	>0,05	54,1±1,87	0,89	>0,05	71,8±2,31	0,12	>0,05	89,1±1,75	1,16	>0,05
6	Однборства	Ю=28	175,3±1,15	1,71	>0,05	66,1±1,53	1,36	>0,05	77,2±0,62	1,76	>0,05	90,9±0,79	1,44	>0,05
		Д=10	165,9±2,15	0,15	>0,05	58,3±2,57	0,71	>0,05	71,6±1,47	0,06	>0,05	84,1±2,30	1,02	>0,05
7	Плавання	Ю=11	182,5±4,48	0,99	>0,05	72,8±3,34	0,78	>0,05	85,2±2,13	2,50	<0,05	93,0±1,80	0,29	>0,05
		Д=9	167,6±3,85	0,31	>0,05	53,3±4,31	0,64	>0,05	74,0±0,58	2,40	<0,05	87,8±1,69	0,54	>0,05
8	Спортивні танці	Ю=9	178,2±2,35	0,08	>0,05	67,3±4,21	0,51	>0,05	78,2±0,88	0,81	>0,05	91,8±1,83	0,26	>0,05
		Д=14	166,0±1,78	0,12	>0,05	54,9±2,46	0,46	>0,05	73,7±1,08	1,59	>0,05	85,3±1,30	0,82	>0,05
9	Важка атлетика	Ю=11	176,9±1,66	0,56	>0,05	84,8±11,76	1,26	>0,05	80,0±1,51	0,38	>0,05	93,2±1,32	0,63	>0,05
		Д=9	164,8±3,33	0,40	>0,05	59,3±6,05	0,50	>0,05	70,2±2,99	0,42	>0,05	86,0±2,62	0,17	>0,05
10	Викладачі фіз.вих.	Ю=14	175,1±2,99	0,91	>0,05	65,8±1,46	1,28	>0,05	76,1±1,21	1,77	>0,05	91,4±1,30	0,64	>0,05
		Д=12	161,6±2,11	1,76	>0,05	54,1±2,30	0,77	>0,05	70,1±1,25	0,92	>0,05	84,8±1,30	1,11	>0,05
Середнє за курс		Ю=128	178,0±1,08			69,7±2,15			79,3±1,02			92,3±0,56		
		Д=76	166,3±1,63			56,2±1,44			71,5±0,86			86,7±1,11		

Примітка: кращі показники та достовірні відхилення від середніх показників виділені заливкою.

Показники ОГК студентів першого курсу ХДАФК різних спортивних спеціалізацій та результати достовірності за t-критерієм Стьюдента від середнього (n=204)

№	Спеціалізація	Стать Кіль- кість	Об'єм грудної клітини у спокій, см			Об'єм грудної клітини при вдиху, см			Об'єм грудної клітини при вдиху, см			Експерсія грудної клітини, см		
			$\bar{X} \pm m$	t	P	$\bar{X} \pm m$	T	P	$\bar{X} \pm m$	t	P	$\bar{X} \pm m$	t	p
1	Гімнастика	Ю=9 Д=12	94,3±1,24 86,1±1,25	0,62 0,18	>0,05 >0,05	98,5±1,19 90,8±1,36	0,63 0,24	>0,05 >0,05	91,3±1,51 83,1±1,30	0,67 0,42	>0,05 >0,05	7,2±0,11 7,7±0,07	2,50 3,63	<0,05 <0,01
2	Зимових видів спорту	Ю=9 Д=9	90,8±1,77 84,5±0,35	1,11 1,13	>0,05 >0,05	95,6±1,71 90,5±0,71	1,07 0,09	>0,05 >0,05	87,9±1,94 83,0±0,95	0,92 0,52	>0,05 >0,05	7,7±0,12 7,5±0,10	0,63 1,54	>0,05 >0,05
3	Футбол	Ю=10	91,3±1,64	1,21	>0,05	95,1±1,23	0,85	>0,05	89,0±1,69	0,48	>0,05	6,1±0,13	8,83	<0,001
4	Спортивні ігри	Ю=27 Д=10	92,6±0,73 87,8±1,32	0,41 1,14	>0,05 >0,05	97,5±0,71 93,3±1,30	0,07 1,80	>0,05 >0,05	90,1±0,72 85,4±1,09	0,08 1,36	>0,05 >0,05	7,4±0,13 7,9±0,14	1,54 3,53	>0,05 <0,01
5	Легка атлетика	Ю=9 Д=9	91,9±3,06 84,5±2,13	0,39 0,53	>0,05 >0,05	97,0±2,80 90,7±1,09	0,25 0,56	>0,05 >0,05	89,7±3,29 83,3±0,97	0,09 0,35	>0,05 >0,05	7,3±0,11 7,4±0,12	1,88 0,63	>0,05 >0,05
6	Однობорства	Ю=28 Д=10	92,0±1,07 84,5±1,54	0,73 0,78	>0,05 >0,05	96,3±0,99 89,8±1,96	0,56 0,22	>0,05 >0,05	89,2±1,04 82,0±1,82	0,50 0,89	>0,05 >0,05	7,1±0,08 7,8±0,10	3,57 3,85	<0,01 <0,01
7	Плавання	Ю=11 Д=9	94,4±3,67 87,8±0,29	0,31 1,65	>0,05 >0,05	100,0±3,79 94,0±3,09	0,65 1,11	>0,05 >0,05	86,6±2,25 85,0±2,52	1,33 0,50	>0,05 >0,05	13,4±0,13 9,0±0,11	34,11 12,14	<0,001 <0,001
8	Спортивні танці	Ю=9 Д=14	91,6±2,29 84,4±2,48	0,61 0,51	>0,05 >0,05	95,8±2,81 88,4±2,40	0,52 0,78	>0,05 >0,05	88,8±2,35 82,4±2,45	0,33 0,52	>0,05 >0,05	7,0±0,06 6,0±0,08	4,62 10,83	<0,001 <0,001
9	Важка атлетика	Ю=11 Д=9	103,4±8,47 88,5±4,68	1,19 0,56	>0,05 >0,05	107,3±8,53 93,7±4,54	1,15 0,71	>0,05 >0,05	99,9±8,99 87,1±5,13	1,09 0,66	>0,05 >0,05	7,4±0,14 6,6±0,11	1,11 5,00	>0,05 <0,001
10	Викладачі фіз.вих.	Ю=14 Д=12	90,7±1,61 84,4±2,06	0,93 0,59	>0,05 >0,05	94,6±1,94 88,1±2,32	1,20 0,92	>0,05 >0,05	89,0±1,35 82,2±2,09	0,55 0,69	>0,05 >0,05	5,6±0,09 5,9±0,07	14,29 12,73	<0,001 <0,001
Середнє за курс		Ю=128 Д=76	93,2±1,26 85,8±0,63			97,4±1,29 90,4±0,95			90,0±1,21 83,7±0,61			7,4±0,11 6,7±0,09		

Примітка: кращі показники та достовірні різниці між середнім виділені заливкою.

Матриця достовірності результатів тестування довжини та маси тіла за t-критерієм Стьюдента студентів різних спеціалізацій

		Спортивні спеціалізації																	
		1		2		3		4		5		6		7		8		9	
		А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
1																			
2		0,96																	
		<u>0,47</u>	<u>1,52</u>																
3		1,85	1,91	1,09	1,15														
4		3,58	4,50	3,38	3,03	1,49	0,89												
		4,00	5,46	4,72	5,31														
5		1,19	1,19	0,28	0,55	0,14	0,39	1,18	1,23										
		<u>1,55</u>	<u>0,80</u>	<u>1,55</u>	<u>0,43</u>			<u>2,15</u>	<u>4,39</u>										
6		1,19	1,91	0,14	0,77	1,14	0,66	3,33	2,65	0,58	0,10								
		1,11	1,98	1,06	1,21			3,18	2,24	0,65	1,32								
7		2,03	2,97	1,53	2,22	0,85	0,96	0,02	0,39	0,83	1,25	1,47	1,83						
		<u>1,16</u>	<u>0,30</u>	<u>1,05</u>	<u>0,39</u>			<u>2,00</u>	<u>2,56</u>	<u>0,14</u>	<u>0,17</u>	<u>0,39</u>	<u>0,99</u>						
8		1,95	1,26	1,07	0,68	0	0,21	1,47	0,89	0,13	0,14	0,11	0,27	0,85	1,02				
		1,23	0,93	1,30	0,04			3,34	3,43	0,66	0,26	0,04	0,96	0,38	0,32				
9		1,65	1,96	0,73	1,73	0,46	1,35	2,27	1,13	0,17	1,48	0,79	1,58	1,17	0,65	0,45	1,40		
		<u>0,61</u>	<u>1,15</u>	<u>0,38</u>	<u>0,70</u>			<u>2,83</u>	<u>0,94</u>	<u>0,78</u>	<u>0,82</u>	<u>0,28</u>	<u>0,15</u>	<u>0,55</u>	<u>0,81</u>	<u>0,32</u>	<u>0,86</u>		
10		0,73	1,85	0,12	0,68	0,82	0,76	2,12	2,92	0,52	0,17	0,06	0,14	1,37	1,92	0,81	0,34	0,52	1,61
		<u>0,41</u>	<u>0,70</u>	<u>0,85</u>	<u>0,36</u>			<u>4,42</u>	<u>3,88</u>	<u>1,83</u>	<u>0</u>	<u>1,42</u>	<u>1,22</u>	<u>1,36</u>	<u>0,16</u>	<u>1,59</u>	<u>0,24</u>	<u>0,81</u>	<u>0,81</u>

Умовні позначення: 1 – гімнастика; 2 – зимові види спорту; 3 – футбол; 4 – спортивні ігри; 5 – легка атлетика; 6 – одностороння; 7 – плавання; 8 – спортивні танці; 9 – важка атлетика; 10 – викладачі фізичного виховання.

А – довжина тіла; Б – маса тіла.

Примітка: у чисельнику – дані юнаків студентів (Ю), в знаменнику – дівчат студенток (Д) ($\frac{Ю}{Д}$).

Достовірні різниці між показниками виділена заливкою

Максимальні значення об'єму грудної клітини мають студенти спеціалізації важка атлетика: у юнаків – в спокої - 103,4 см, при вдиху - 107,3 см, при видиху - 99,9 см; у дівчат – в спокої - 88,5 см, при видиху - 87,1 см, при видиху - 93,7.

Максимальні значення екскурсії грудної клітини мають студенти спеціалізації плавання, юнаки – 13,4 см, а у дівчат – 9 см. Мінімальні показники об'єму грудної клітини мають студенти спеціалізації викладачі фізичного виховання: у юнаків – в спокої – 90,7 см, при вдиху – 94,6 см, екскурсія грудної клітини – 5,6 см; у дівчат – в спокої – 84,4 см, при вдиху – 88,1 см, екскурсія грудної клітини – 5,9 см.

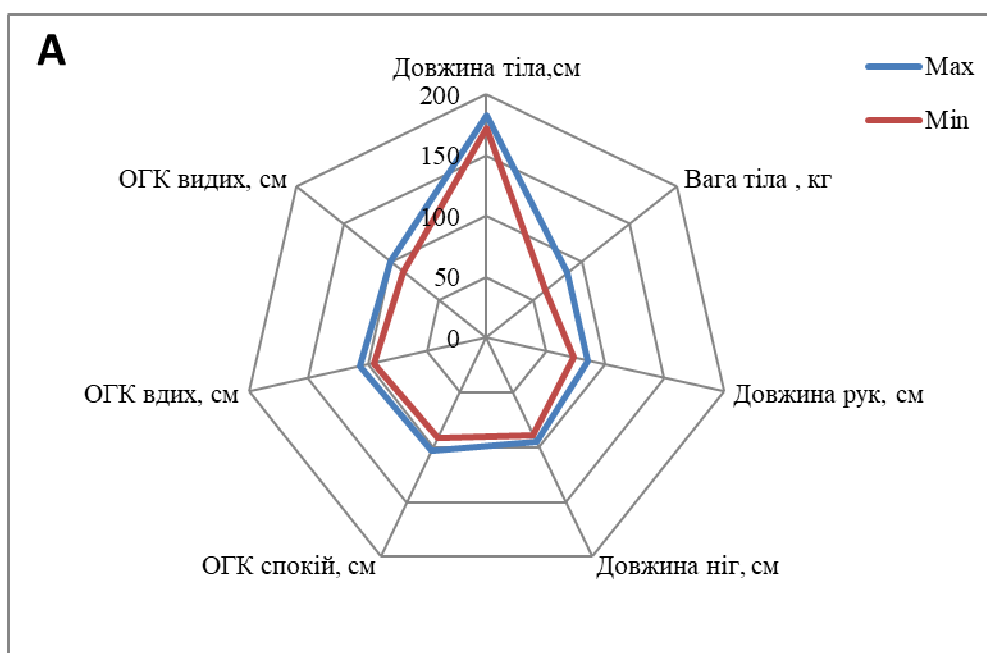
Основні відмінності в усереднених модельних характеристиках студентів одних спеціалізацій від інших складають: довжина тіла у юнаків (2,6 – 3,1%), у дівчат (2,8 – 6,5%); маса тіла у юнаків (7,8 – 11,6%), у дівчат (7,3 – 10,6%); довжина рук у юнаків (6,3 – 7,4%), у дівчат (5,2 – 11,6%); довжина ніг у юнаків (3 – 3,9%), у дівчат (3,3 – 8,1%); об'єм грудної клітини у юнаків спокої (2,7 – 10,9%), при вдиху (2,9 – 10,2%), при видиху (3,8 – 11%); у дівчат в спокої (1,6 – 3,8%), при вдиху (2,5 – 4%), при видиху (2 – 4,1%).

Кореляційний аналіз залежності показників антропометричних вимірювань показав тісну кореляційну залежність:

- у юнаків між довжиною тіла та рук ($r=0,92$) і ніг ($r=0,88$); довжиною рук та ніг ($r=0,79$); об'ємом грудної клітини в спокої та при вдиху ($r=0,99$) і видиху ($r=0,89$);

- у дівчат між довжиною та масою тіла ($r=0,76$), довжиною рук ($r=0,79$) і довжиною ніг ($r=0,92$); довжиною рук та ніг ($r=0,71$); об'ємом грудної клітини в спокої та при вдиху ($r=0,96$) і видиху ($r=0,93$).

За допомогою вимірювань студентів першого курсу, були побудовані антропометричних моделі різних спортивних спеціалізацій ХДАФК (рис.1).

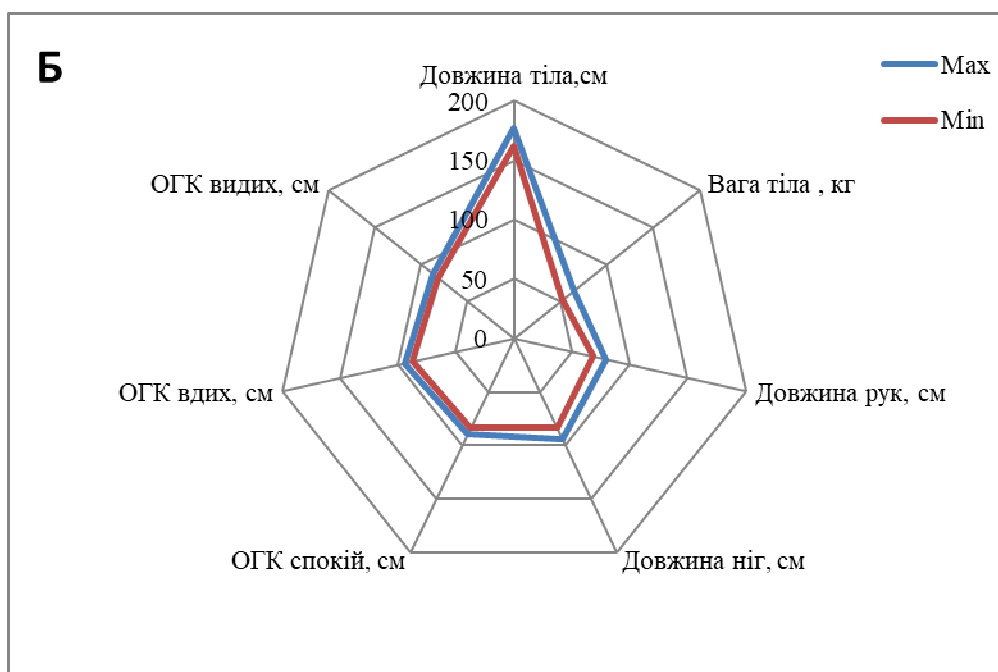

Рис. 1. Максимальні та мінімальні антропометричні показники студентів першого курсу ХДАФК (А – юнаки, Б – дівчата)

Подібне співвідношення антропометричних показників довжини і маси тіла у поєднанні з рядом відносно невеликих об'ємів грудної клітини (ОГК), достатньо високі величини довжини верхніх і нижніх кінцівок при помірно виражених величинах акромиального, грудного поперечного і гребеневого розмірів свідчать про гармонійність статури в цілому і пропорційності окремих його частин у сучасних студентів.

Студенти різних конституціональних типів статури мають типоспецифічну структуру моторики – свої ведучі фізичні здібності і якості, для розвитку яких необхідні специфічні набори фізичних вправ і методів, свої рухові режими в навчальній програмі ВНЗ.

Узагальнюючи результати оцінки фізичного розвитку студентів різних спортивних спеціалізацій, необхідно констатувати, що середні відмінності зросто-вагових, довжини рук та ніг, об'ємів грудної клітини та інших показників знаходяться в межах норми (5% – 10%).

Висновки

1. Аналіз літературних джерел показав, що в лижних гонках не існує модельних антропометричних характеристик. В той же час нами встановлено (рис. 1), що по характеру статури студенти академії відносяться в основному до респіраторного і респіраторно-мускульного типу.

2. Дослідження антропометричних показників студентів першого курсу ХДАФК різних спортивних спеціалізацій свідчать про гармонійність статури в цілому і пропорційності окремих його частин у студентів, відмінність модельних характеристик знаходиться в межах 5% – 10%.

Перспективи подальших досліджень. У зв'язку із зміною програмного матеріалу дисципліни "Лижний спорт" з'явилися нові підходи до навчання

техніці лижних ходів, тому потрібен пошук нових методик для ефективності процесу освоєння предмета.

Список використаної літератури

1. Ажиппо О. Ю. Контрольні тести з курсу «Лижний спорт» / Навчально-метод. розробки для студентів 1 курсу факультету фізичної культури / О. Ю. Ажиппо, В. В. Спіцин. – Харків, 2003. – 67 с.

2. Євсєєв Л. Г. Деякі аспекти професійно-педагогічної підготовки студентів факультету фізичного виховання / Л. Г. Євсєєв // Молода спортивна наука України. – Львів: ЛДІФК. – 2002. – Вип. 6. – Т 2. – С. 528–530.

3. Котляр С. М. Особливості передзмагальної підготовки кваліфікованих лижників-гонщиків з урахуванням участі в гонках класичним та ковзанярським стилем пересування: автореф. дис... канд. наук с фіз. вих. и спорта: 24.00.01 «Фізичне виховання та спорт» / С.М. Котляр. – Харків, 2003. – 20 с.

4. Сак Н. М. До питання використання морфометричних характеристик спортсменів для індивідуалізації процесу навчання техніці лижного спорту / Н. М. Сак, Т. В. Сидорова // – Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків. – 2010. – № 2. – С. 110–114.

5. Лубышева Л. И. Инновационные технологии в профессиональный подготовке спортивного педагога / Л. И. Лубышева, В. А. Магин. – М.: Изд. Теория и практика физической культуры, 2005. – 191 с.

6. Мулик В. В. Критерии подготовленности тренера в лыжном спорте для работы с группами начальной подготовки / В. В. Мулик // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). – 2003. – № 1. – С. 3–9.